

F. SEYİDOV

Türkiye Türkçesine Aktaran:
GÜNAY KÂZİM ÇATALKAYA*

Fuzûlî Gazellerine Yazılan Tahmis ve Nazireler**

Türk edebiyatının en büyük şairi olan Fuzûlî'nin gazelleri bizim şaheserlerimizdir. Fuzûlî'nin gazellerinin esas mevzusu saf sevgi ve tabii güzelliştir. Müzeyyen dili, yüksek üslûbu; his, heyecan, mana dolgunluğu ve konuya göre seçilmiş aruz kalıplarının sağladığı ahenk okuyucuda edebî bir zevk uyandırmaktadır. Gazelleri bütün Türk dünyasına yayılmış, mısra ve beyitleri deyimleşmiştir. Meselâ; Hacığa Dilbazov (Vâhidî) Mustafa Aga Nazîr'e yazdığı cevabında Fuzûlî'nin şu beytini kullanır:

Bu gazeldür ki Fuzûlî dedi hoş sâ'atde
Baht şâyeste degül himmeti kûtâhlere

Fuzûlî'nin gazellerine birçok şairimiz nazire yazmış, tahmis ve tazmin etmiştir. Bu tesadüfi bir durum değildir. Her şaire nazire yazılmaz, şiiirleri tanzir edilen şair halkının en çok sevdiği, en görkemli şairdir. İran edebiyatında en çok Sa'dî, Hâfız ve Urfî'ye nazire yazılırken Türk edebiyatında ise [Azerbaycan sahası] Fuzûlî ve Sâib'in şiiirleri tanzir edilmiştir.

Türk edebiyatında nazire geleneği 16. yy.dan daha eskilere gider. Fuzûlî, Habîbî'nin:

* Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (sems1982@gmail.com).

** Bu makale daha önce şu eserde yayımlanmıştır: *Muhammed Fuzuli, İlmî-Tedkiki Makaleler, Vefatının 400. Yılı Münasabetiyle*, Bakü: Azerbaycan Devlet Neşriyatı, 1958.

Ger senün-çün etmeyem çak ey büt-i nâzik-beden
Kabrum olsun ol kabâ elümden pîrâhen kefen

matlalı gazelini tahmis etmiştir. Yine:

Dün gördüm ol nigârı tarabnâk ü ercümend
Kâfûr el-ile destelemiş anberîn kemend
Bahtum şikenci turrasına zâr u müstemend
Bir şahs-ı nâtevân oturur gerdeninde bend
Kimdür bu şahs ol ne resendür dedüm dedi
Zülfüm kemendi tutsağı cânun-durur senün

bendi ile başlayan müseddesini ise:

Dün sâye saldı başuma bir serv-i ser-bülend
Kim kaddi dil-rubâ idi reftârı dil-pesend
Güftâra geldi tâ ki açup la'l-i nûşhend
Bir piste gördüm anda töker rîze rîze gend
Sordum meger bu dürc-i dehendür dedüm dedi
Yok yok devâ-yı derd-i nihânundur senün

tanzir etmiştir.

Azerbaycan'da nazirecilik en çok 19. yy.da, özellikle de bu yy.ın ikinci yarısında gelişmiştir. Nazire geleneği edebiyatın gelişimine hizmet eder. Bir gazele nazire yazmakla model şiirden daha iyisi ortaya konulmaya çalışılır. Tanzir edilen asıl şiirin veznine, kafiye ve redifine dikkat edilir. Nazirecilik, bir edebî yarışır, şairler arasındaki ilişkiyi geliştirir, tanzir edilen şairlerin değeri artar.

Bir şiiri tahmis etmek, ona nazire yazmaktan daha zordur. Fuzûlî'nin bir gazelini tahmis etmek ise maharet gerektirir. Tahmise esas olan gazelin her beytinin başına üçer mısra eklenir; vezin, kafiye, redif, düşünce ve mana açısından uygunluk gözetilir. 19. yy.da oluşmuş Gülistân-ı İrem, Mecma'uş-şu'arâ, Beytüs-safâ, Meclis-i üns ve Meclis-i ferâmûşân gibi şair meclislerinde yer alan şuaranın hemen hemen hepsi nazire yazmıştır. Bu meclislerde Fuzûlî'nin bir gazeline nazire yazılıyor, daha sonra nazireler müzakere ediliyordu. Kimi zaman da nazire yazma yarışır iki meclis arasında oluyordu. Şamahı Beytüs-safâ cemiyeti şairleri

Fuzûlî'ye yazdıkları nazireleri Meclis-i üns veya Mecma'uş-şu'arâ'ya göndererek değerlendirmelerini istiyorlardı. Meselâ Fuzûlî'nin:

Tarîk-i fakr tutsam tab'-ı tâbi' nefis râm olmaz
Gınâ kılsam taleb esbâb-ı cem'iyet tamâm olmaz

matlı gazeline Beytüs-safâ şairleri nazireler yazıp müzakere ve değerlendirme için Karabağ şairlerine göndermişlerdir. Meclis-i ferâmuşân'a bir mektup yazılır: "Bugünlerde biz şu'arâ-yı Şirvan mabeyninde kuvve-i şiiire metânet-i nazm konusunda müşâ'are vak'a olmuştur. Mevlânâ Fuzûlî'den bir gazeli fesâhat-meşhûn ve belâgat-mazmûnu intihâb ettik ki mütâbık-ı kâfiye onun mukâbilin demey ikdâm edelim ve ol gazeller birbirinden muvâfık olmagın imtiyâz etmekte biz şu'arâ-yı Şirvan arasında mübâhase-i küllî ve mücâdele-i azîm vâkî' olmuştur. Ona binâen hemen gazelleri huzûr-ı bâhirennûrlarınıza pîşnihâd ettik (Köçerli F. B., *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi Materiallar*, II: 147-148). Bu mektuba imza atan Hacı Seyyid Azîm, Gâfil, Râgıb, Bîhud, Sâlik, Sefâ, Zûi, Zuhûrî ve diğerleri bu nazirelerden hangilerinin birinci, ikinci ve üçüncü olduğunun bildirilmesini rica ederler. Karabağ şairleri Bîhud'un naziresini birinci, Hacı Seyyid Azîm'inkini ikinci, Zûi'ninkini üçüncü, Sefâ ile Sâlik'inkini dördüncü, Gâfil'inkini beşinci, Zuhûrî'ninkini altıncı ve Râgıb'inkini ise yedinci olarak ilan ederler. Sonra onlarda aynı gazele nazire yazarak Beytüs-safâ'ya gönderirler.

F. B. Köçerli, Abdullah Bey Âsî'nin naziresini çok beğenerek "Belki Fuzûlî aleyhir-rahmenin gazelinden de güzeldir." der. Yine Köçerli, Mirza Aliasker Nevres'i anlatırken " Bunlara ilâveten Nevres, Fuzûlî'nin hayli gazellerini tahmis etmiştir. Bazı tahmislerinde çok fazla fesahat ve belâgat gösterir, bu sebeple Fuzûlî'nin gazelleri ile onunkileri ayırmak güçleşir." demektedir. Yine de çoğu şair Fuzûlî'nin gölgesinde kalmıştır.

Fuzûlî'nin gazellerine 17. ve 18. yy. şairleri de nazireler yazmıştır. Bunlardan Ereşli Revnakî, Zârî, Ağdaşlı Mansıbî, Zalamlı Molla Gülî-i Zalâmî'nin nazireleri dikkate değerdir.

18. yy.ın ikinci yarısında Azerbaycan'da şair meclisleri yok ise de farklı şehirlerde yaşayan şairlerin birbirleri ile münasabetleri olmuştur. Bu şairler Farsça ve Arapçayı iyi bildiklerinden Hâfız, Sa'dî, Fuzûlî, Sâib, Urfî ve Nâbî'nin gazellerini tahmis etmişlerdir. Azerbaycan Milli Elyaz-

maları Kütüphanesi'nde tutulan mecmua ve cönkler bu konuda geniş bilgiler ihtiva etmektedir. Şairlerimizin nazireleri çoğunlukla Fuzûlî'nin şiirlerinedir. Tahmislerde musraların birkısmı beyitlerin baş kısmına eklenmişken, birkısmı da beyitlerin ortasına yerleştirilmiştir. Aşağıdaki misallerden şairlerimizin Fuzûlî'nin şiirlerine ne kadar meftun oldukları açıkça görülmektedir.

Azerbaycan'da ilk defa 1925'te Fuzûlî'yi anma etkinlikleri yapılmış, onunla ilgili makaleler, şiirler yayımlanmıştır. Aşağıda Fuzûlî'ye yazılmış şiirlerden birkaçı yer almaktadır:

Mirza Rahim Fenâ'nın Şiiri:

Dilâ âmâde ol tebrîke çünkü çeşni irfândır
Cihânda tâze bir üslûb-ı hoş-âyet nümâyândır

Bugün derler Fuzûlî nâm-ı nîki zîb-i meclisdir
Onun zikriyle bezm-i ârifân dil-şâd ü handândır

Lisân-ı sâhiri temîn eder âdâb u takrîri
Beyân-ı mâhiri ehl-i beyâna asl burhândır

Zehî üstâd-ı rûşen-dil hakîm ü fâzıl u kâmil
Tasarruf zevki insâne yetirmek müşkil âsândır

Elâ ey şahs-ı rûhânî ne sâhib-i zî-şânsın
Kemâlât-ı ten ü cân nokta-i kalbinde pinhândır

Atıp könlün hakîkat âlemine istedin kâmın
Danışdın bir dil ile kim o dilde akl hayrândır

Kerâmet eyledin akvâm-ı Türke hoş-beyân bir dil
Ki her bir kelime onda câme-i pür-fazl u tibyândır

Lisân-ı Türkî ihyâ eyledin Îsâ-kerâmetsin
Seni cân-bahş kim söylerse doğru bu ne bühtândır

Fuzûlî'nin kalır âsâr-ı bâğî tâ cihân bâğî
Fenâ yohdur kemâle her zamân her devr devrândır

Tahir Musaev'in Şiiri:

Fuzûlî sâha-i nazmın edîbi yek-tâsı
 Onunla başladı eş'âr-ı Türkün ihyâsı

Mürebî-i şu'arâdır o şâ'ir-i a'zam
 Yaratdı kendi muhîtinde başka bir âlem

Gazellerinde samîmâne gösterip dikkat
 Kemâl-i aşk ile ol şâ'ir-i girân-kıymet

Şerâreler saçar etrâfa ağzın açdıkça
 Coşar deniz gibi bir meh-rûya bakdıkça

Gelir temevvüce her dem damarlarındaki kan
 Görende tâze yetişmiş bir âfet-i devrân

Nazarlarında nümâyân bir âşıkâne vakâr
 Bahanda aksine hayrân kalır ulül-ebîsâr

Hanı onun gibi bir sâhib-i karîne-i sâf
 Sözünde etmeye taklîd şîve-i eslâf

Belî bu şa'ir için başka bir fazîletdir
 Fuzûlîni hamıya sevdiren bu hasletdir

Olur ki Tâhir eder rûhunu bu şî'r ile yâd
 İle'l-ebed yaşasın nâmın eyyühe'l-üstâd

Fuzûlî'ye yazılmış nazirelerden misaller:

17. yy. şairi Ereşli Revnakî, Fuzûlî'nin:

Olsaydı mendeki gam Ferhâd-ı mübtelâda
 Bir âh-ile verürdim Bîsütûmî bâde

matlı gazelini tahmis etmiştir. Tahmisin son bendi şöyledir:

Ol ışka Revnakî tek-sen mübtelâ Fuzûlî
 Tâ bulasan cihânda zevk-i sefâ Fuzûlî
 Yâ kat'-ı ülfet eyle ol bî-vefâ Fuzûlî
 Ger görmemek dilersen resm-i cefâ Fuzûlî
 Olma visâle tâlib dünyâ-yı bî-vefâda

18. yy. şairi Ereşli Zârî, Fuzûlî'nin:

Könül yetdi ecel zevki ruh-ı dildâr yetmez mi
Ağardı mûy-ı ser sevdâ-yı zülf-i yâr yetmez mi

matlalı gazelini tahmis etmiştir. Tahmisin dördüncü bendi şöyledir:

Könül cehd et yetiş vaslına ol zülf-i perişânın
Ki yetmez kârvân-ı ehl-i dil kûyine cânânın
Nedir munca reh-i zulmetde kalmışdur ten ü cânın
Hidâyet menziline yetdiler sa'y-ile akrânın
Dalâlet içre sen kaldın sana bu ar yetmez mi

18. yy. şairlerinden Ağdaşlı Mansıbî, Fuzûlî'nin:

Ele alur gezicek ol gül-i ra'nâ etegin
Vehm eder kim duta bir âşık-ı şeydâ etegin

matlalı gazeline tahmis yazmıştır. İlk bendi şöyledir:

Çekse men şiften ol meh-i vâlâ etegin
Yandurur âhum odı gögde Mesîhâ etegin
Bildi gûyâ dutar ol dem meni rüsvâ etegin
Ele alur gezicek ol gül-i ra'nâ etegin
Vehm eder kim duta bir âşık-ı şeydâ etegin

Ereşli Kesbî, Fuzûlî'nin:

Dil uzadur bahs ile ol ârız-ı cânâne şem'
Od çihar ağzından etmez mi hazer kim yane şem'

matlalı gazeline yazmış olduğu tahmisin son bendi şöyledir:

Kesbiyâ hâk-i mezellet içre könlüm pâyâmâl
Etme bu çarh-ı sitemgerden mürüvvet ihtimâl
Şem'-i şâm-ı firkat ol subh-i visâl etme hayâl
Ey Fuzûlî şevkden yakdun tenün rûz-ı visâl
N'etdiün ey gâfil gerekmez mi şeb-i hicrâne şem'

Fuzûlî'nin:

Kerem kıl kesme sâkî iltifâtın bî-nevâlardan
Elinden geldiği hayrı derîg etme gedâlardan

matlalı gazeli birçok Azerbaycan şairi tarafından tahmis edilmiştir. Me-
sela; 18. yy. şairi Molla Mehcûr Mürselî-i Şîrvânî'nin tahmisinin ilk
bendi şöyledir:

Açılmaz könlümüz bâg içre serv-i dil-rübâlardan
Der-i meyhâneler bağlandı taklîd-i riyâlardan
Üzüldü destümüz câm-ı şarâb-ı meh-likâlardan
*Kerem kıl kesme sâkî iltifâtın bî-nevâlardan
Elinden geldiği hayrı derîg etme gedâlardan*

Aynı gazele Zûî-i Şîrvânî'nin tahmisinin son bendi ise:

Könül mülkinde bundan sonra andan gayri şâh etmen
Duta ger hûrî kılman âlemi bi-llâh nigâh etmen
Cihânî çeşmüme Zûî-sıfat her gün siyâh etmen
*Vücûdum ney kimi sûrâh sûrâh olsa âh etmen
Muhabbetden dem urduk incimek olmaz cefâlardan*

biçimindedir. Şîrvanlı Sâlih'in tahmisinin son bendi:

Yeten meh-rûye Sâlih sâye salma mihrün az eyle
Melâik olsa sûretde beşerden ihtirâz eyle
Demen dünyâde her meh-rû mehe ifşâ-yı râz eyle
*Fuzûlî nâzenînler görsen ihzâr-ı niyâz eyle
Terahhum umsa ayb olmaz gedâler pâdşâhlerden*

18. yy. şairi Melâlî'nin tahmisinin 5. bendi:

Musallatdur könlü bir şâhe azm-i gayr-ı şâh etmen
Ger olsa andan özge yüz habîbe bir nigâh etmen
Vefâ resminde muhkem ihtiyâr-ı gayr-ı râh etmen
*Vücûdum ney kimi sûrâh sûrâh olsa âh etmen
Muhabbetden dem urduk incimek olmaz cefâlardan*

Seyyid Azîm-i Şîrvânî'nin tahmisinin 3. bendi:

Şikeste kâseye çînî-misâllik bir sedâmuz yoh
 Sınuk ney tek hevâdan düşmişek bir dem nevâmuz yoh
 Sebâ ol gülbedenden nâme-i mihnet-fezâmuz yoh
Esîr-i gurbetüz biz senden özge âşnâmuz yoh
Ayagın kesme başun-çün bizüm mihnet-serâlardan

Fuzûlî'nin:

Dost bî-pervâ felek bî-rahm devrân bî-sükûn
 Derd çoh hem-derd yoh düşmen kavî tâlî' zebûn

matlalı meşhur gazeline 20. yy. Azerbaycan şairlerinden birkaçı tahmis yazmıştır. Aga Dadaş Münîfî'nin tahmisinin ilk bendi şöyledir:

Dil perîşân baht rû-gerdân ferah eyyâmî dûn
 Âşnâ bigâne-meslek meslek ehli pür-fünûn
 Rey bî-tedbîr akl âciz sirişk-i dîde hûn
Dost bî-pervâ felek bî-rahm devrân bî-sükûn
Derd çoh hem-derd yoh düşmen kavî tâlî' zebûn

Bedrî Seyyid-zade'nin tahmisinin son bendi:

Işk te'sîri ile Bedrî bedr iken olmuş hilâl
 Zulmet-i şeb tek çün kaplamış ebr-i melâl
 Baş koyup kûyinde biraz etdüğü-çün şerh-i hâl
Çihre-i zerdin Fuzûlî'nün dutupdur eşk-i âl
Gör ana ne rengler geçmiş sipihri-i nîlgûn

İbrahim Tâhir Musaev, Fuzûlî'nin:

Degülseñ çohdan ey gerdûn cihân seyrende yoldaşım
 N'ola hem olsa kadîm senden artukdur menüm yaşım

matlalı gazelinesini tahmis etmiştir. Tahmisin son bendi şöyledir:

Gül-i gülzârı Tâhir sevdüğüm ol gonça-lebdendür
 Neşât-ı dil mana her lahza ol hûrî-nesebdendür
 Meni terk etdüğü ol mû-miyânun nısf-ı şebdendür
Fuzûlî hâzin-i genc-i vefâyam ol sebebdendür
Güherler dökdi isrâf-ile bu çeşm-i güher-pâşım

Şâir Şûhî Şekihanov Mustafa Aga (ö. 1895), Fuzûlî'nin:

Felek ayırdı meni cevr ile cânânımdan
Hazer etmez mi aceb nâle vü efgânımdan

matlalı gazeline yazdığı tahmisin son bendi:

Şûhiyâ fûrkat-ı yâr ile işüm tapdı zevâl
Âtiş-i hasret alur cismümi çün şâhe-i nâl
Gayrı mümkün edesen bir kese ihzâr-ı megal
Ey Fuzûlî gam-ı hecr ile perîşândur hâl
Kimse âgâh degül hâl-i perîşânımdan

20. yy. şairlerinden Abdülhalık Cennetî, Fuzûlî'nin:

Elinde câm-ı mey tâ var iken tesbîhe el vurma
Namâz ehline uyma anlar ile durma oturma

matlalı gazeline tahmis yazmıştır. Tahmisin 2. bendi:

Edüp îcâd mezheb kardeşi ayırma kardeşden
Meger telkîn-i mevhûmâtdur kasdun yeni başdan
Sözüm der-gûş eyle mismar tek çoh söz geçür daşdan
Egiliüp secdeye salma ferâgat tâcını başdan
Vuzûdan söz salup râhat yuhusın gözden uçurma

Abbas Sihat, Fuzûlî'nin:

Dehenin derdüme dermân dediler cânânun
Bildiler derdümi yohdur dediler dermânun

matlalı gazelinesi terbi etmiştir. Terbiin 2. bendi şöyledir:

İşk iken rûz-ı ezel hilkat-i Âdem sebebi
Vâ'izün hakkı nedür vahy-i demâdem sebebi
Olsa mahbûblarun ışkı cehennem sebebi
Hûrî gilmânı kalur kendüsine rızvânun

Fuzûlî'ye nazire yazan şairler yalnız yukarıda adı geçenler değildir. Daha başka pekçok Âzerbaycan şairi Fuzûlî'nin gazellerini tanzir etmiştir. Ancak biz bu kadarla iktifa ediyoruz.